

УДК 37.032

ДОСВІД ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА ТА ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ЙОГО ФОРМУВАННЯ

Григорій Коссак

*Дрогобицька середня загальноосвітня школа № 4
вул. Стрийська 26, 82100 Дрогобич, Україна*

Розглянуто сутність поняття “досвід”, його види, розкрито взаємозв’язок досвіду та чинників педагогічного впливу на старшокласника. Виділено соціальні групи мікросоціуму школяра. Проаналізовано педагогічний вплив на особистість учня та взаємини вчителя і школярів.

Ключові слова: досвід, життєвий, особистісно-індивідуальний, соціальний, соціальні групи, педагогічний вплив, учіння.

Корінні соціальні, духовні та економічні зрушення, що відбуваються на початку третього тисячоліття в Україні, поставили систему освіти в ряд найважливіших інституцій. Адже в законі “Про освіту” підкреслюється, що освіта є основою духовного, соціального, економічного, культурного розвитку держави. Її мета – всебічний розвиток людини як особистості – найвищої цінності суспільства.

Спрямування освіти на особистість учня передбачає розкриття його індивідуальних якостей, власних поглядів, переконань, суджень, розвитку і поглиблення внутрішнього світу, набуття власного досвіду, самовизначення та самореалізацію.

Орієнтація навчально-виховного процесу на учня, як суб’єкта пізнавальної діяльності, дає змогу школяреві найбільш ефективно розкрити свої потенційні можливості та якості, формувати власний досвід.

Поєднання досвіду старшокласника з освітніми завданнями дає можливість виявити розбіжності між ними та сприяє розробленню найбільш оптимальних чинників педагогічного впливу на учня.

Досвід школяра, з яким він приходять у школу, є насамперед визнання учня як особистості, як суб’єкта навчання, враховуючи здатність його працювати зі своїм досвідом і над своїм досвідом, спонукає його реконструювати попередні уявлення, продукувати нові знання, виходячи за рамки власного досвіду, тим самим збагачуючи та змінюючи його.

Розглянемо значення поняття “досвід” та його тлумачення в наукових дослідженнях, визначимо чинники впливу мікросоціуму на його формування.

Р. Дж. Колінгвуд зазначає, що досвід це “конкретна цілісність, ділена аналізом на переживання і те, що переживається, а також і завжди – це судження, думка, ствердження дійсності” [3, с. 217]. У В. Татаркевича досвід це джерело будь-якого пізнання [5, с. 412].

У філософських течіях досвід з позиції неопозитивізму розглядається як стан свідомості особи, який формується під впливом знань та відчуттів; екзистенціалізму – як внутрішній світ безпосередніх переживань особи; сенсуалізму – як почуття, що є єдиним надійним джерелом знань. Послідовники діалектичного матеріалізму трактують досвід як джерело практичної та пізнавальної діяльності особи, яка змінює себе й оточуючий світ.

Отже, в основі тлумачень досвіду у філософських течіях лежить емоційне сприйняття зовнішнього світу, що пов'язане з переживанням людини і відображає її внутрішній світ, свідомість та проявляється в поведінці та діяльності особи.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Р.Бернс, Т.М. Буякас, В.А. Козаков, М. Тишкова, І.С. Якиманська) визначає досвід як сукупність знань і навичок, набутих на підставі спостережень і переживань, що формуються в процесі безпосередньої практичної взаємодії особи із зовнішнім середовищем.

Розглянувши тлумачення досвіду в різноманітних джерелах, зазначимо, що досвід – це сукупність емоцій, переживань, власних дій, контактів, пережитих ситуацій, що наклали свій відбиток на поведінку людини, а разом з тим це сукупність знань, навичок, отриманих унаслідок власних дій і в процесі учіння.

У психолого-педагогічних публікаціях, відповідно до значення, яке вкладають у поняття “досвід”, виокремимо різні його види: життєвий, суб'єктивний, особистісний, індивідуальний, соціальний, ранній, пізній та ін.

У наукових дослідженнях (Л.І. Божович, В.І. Ковальов, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн та ін.) життєвий досвід розглядають як акумуляцію різноманітних видів діяльності, що здійснювалися в минулому і, які можуть стати засобом для здійснення потенційної діяльності в майбутньому, а також сукупність знань, уявлень, відображених у формі неусвідомлюваних чуттєвих узагальнень.

Дещо інше тлумачення життєвого досвіду дає А.С. Белкін, зазначаючи, що життєвий досвід – це вітагенна інформація, яка стала надбанням особистості і відклалася в резервах довготривалої пам'яті та знаходиться в стані постійної готовності до актуалізації в адекватних ситуаціях [2, с. 12].

Уводячи поняття “вітагенний”, А.С. Белкін відзначає, що вітагенний досвід – це особистісно значуща, найбільш часто актуалізована складова

життєвого досвіду, що характеризує егоцентричне світовідчуття особи [2, с. 14].

Тобто, виокремлений з життєвого, вітагенний досвід є закономірний результат розвитку особистості, який є основним проектом і чинником її діяльності, а також базою для переосмислення життя, пошуку і відкриття нових його сторін та проявів. Якраз цей досвід створює сприятливі умови для співпраці вчителя та учня.

В наукових дослідженнях (І.С. Кон, Г.С. Костюк, Н.О. Менчинська, Н.В. Суркова, В.П. Цвіркун та ін.) особистісний досвід розглядають як результат взаємодії особистості з навколишнім світом, у якій відбувається її особистісний розвиток, розширення і збагачення свідомості, формування особистісних переконань, поглядів, способів дій, а індивідуальний досвід (Б.Г. Ананьєв, М. Бердяєв, А.А. Бодалєв) як неповторну своєрідність та самотність поведінки, емоційних проявів та діяльності окремо взятої особи. Суб'єктивний досвід відображає співвідношення об'єктивності і суб'єктивності в пізнанні соціокультурного оточення, в процесі сприйняття і розуміння суб'єктом навколишнього світу [7, с. 9].

Залежно від періоду формування досвіду деякі дослідники, зокрема, М. Тишкова, виокремлюють ранній і пізній досвід особистості учня.

Ранній досвід формує моделі сприйняття ситуації та можливості реагування на зовнішні стимули та обставини. Ранній досвід може модифікуватися під впливом пізнього, формування якого залежить від направленості дії, позиції особистості, ціннісних орієнтацій. Причому набуття досвіду учнем може носити як свідомий, так і несвідомий характер і залежати від способів та механізмів впливу на нього [6, с. 65].

Можна продовжувати диференціацію видів досвіду. На нашу думку, відповідно до чинників впливу на формування досвіду та його особистісної значущості для учня, зокрема, старшокласника, доцільно виокремити: життєвий, особистісно-індивідуальний і соціальний досвід.

Ми вважаємо, на підставі аналізу наукових досліджень, що життєвий досвід формується, збагачується внаслідок засвоєння учнем зовнішніх впливів, які, заломлюючись, стають його внутрішнім надбанням та визначають ставлення особистості до зовнішнього світу. В процесі набуття цього досвіду формується індивідуальна неповторність, своєрідність поглядів, емоційних станів, переживань та ціннісних орієнтацій, характерних тільки для окремо взятої особистості. Все це відображає її особистісно-індивідуальний досвід.

Зовнішніми щодо особистості впливами є сукупність суспільних та природних явищ, проявів, з якими старшокласник вступає у взаємозв'язок, тобто в процесі соціалізації.

Слід урахувати, що в психолого-педагогічних дослідженнях соціалізацію розглядають не тільки як процес придбання особою соціально-типових властивостей, норм, переконань, але й як процес активного включення її в творчу діяльність, тому що діяльність є головним елементом і засобом оволодіння соціальним досвідом.

Зазначимо, що, вступаючи у взаємозв'язок із середовищем через свою діяльність, старшокласник сприймає або не сприймає соціальний вплив, залежно від його спрямувань, напрямку пізнавальної активності, ціннісних переконань набутого досвіду.

Проте можуть виникати розбіжності між метою, прагненнями, новими потребами особистості і досягнутим рівнем її розвитку, попереднім її досвідом, способом життя. Ці суперечності усуваються за допомогою сформованих нових способів дій, досконаліших операцій, узагальнених прийомів розумової діяльності, що спонукають учнів до усвідомлення цих суперечностей та їхнього усунення [4, с. 91].

У процесі нарощування свого соціального потенціалу старшокласник перетворює, змінює себе та навколишній світ і на основі набутого соціального досвіду, розробляє власну стратегію поведінки в мікросоціумі.

Ми розглядаємо мікросоціум як середовище, найбільш значуще для старшокласника, в якому проходить його соціальний і особистісно-індивідуальний розвиток у цьому віковому періоді. Це середовище включає сукупність соціальних умов, важливих для формування особистості, її діяльності, а також соціальні групи, з якими вона взаємодіє.

Виокремимо соціальні групи мікросоціуму старшокласника:

- сім'я – об'єднує батьків учня та його найближче оточення, що пов'язане з ним родинними зв'язками;
- шкільний колектив включає педагогічно-технічний колектив, що працює в навчальному закладі, а також учнів усіх вікових груп, що оточують старшокласника під час його перебування в закладі освіти;
- колектив педагогів – це виокремлена частина педагогічного колективу, що перебуває в безпосередньому взаємозв'язку з старшокласником у процесі навчання і виховання;
- колектив старшокласників – об'єднує групу учнів відповідних вікових категорій – старші класи;
- мікрогрупа старшокласників – найближче оточення учня в закладі освіти, його товариші – однокласники;
- мікрогрупа особистісного оточення об'єднує друзів, знайомих, оточення поза закладом освіти.

Кожна з соціальних груп має той чи інший вплив на розвиток та формування особистості старшокласника, збагачення та рекомбінацію його життєвого досвіду. Під їхнім впливом відбувається узагальнення,

трансформація, переосмислення чи підтвердження особистісних цінностей, поглядів, переконань, знань та вмінь, які проявляються в поведінці, спілкуванні, соціальній активності та діяльності учнів.

Особливості впливу визначаються характером взаємодії старшокласників з представниками кожної соціальної групи мікросоціуму.

Своєрідність цієї взаємодії залежить від багатьох чинників, а саме:

- особистісно-індивідуальних рис суб'єктів;
- міжособистісних контактів, взаєморозуміння суб'єктів;
- загального морально-емоційного мікроклімату взаємодії;
- методів і засобів педагогічного впливу на особистість;
- потреб старшокласника та шляхів їхнього задоволення.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях виокремлено такі визначальні концептуальні підходи до організації навчально-виховного процесу, як особистісно-орієнтоване навчання (І.Д. Бех, С.І. Подмазін, І.С. Якиманська), розвиваюче навчання (В.В. Давидов, Н.О. Менчинська), індивідуалізація навчання і виховання (У.Д. Бутузов, В.М. Галузинський, Є.С. Рабунський). Проаналізувавши ці підходи, виділимо основні положення щодо розвитку досвіду особистості старшокласника у навчально-виховному процесі:

- надання пріоритету у педагогічному впливі індивідуальності, самотності школяра, як носія життєвого досвіду;
- орієнтація навчально-виховного процесу на організацію учіння;
- поєднання соціально-історичного досвіду з життєвим досвідом особистості;
- проектування організації навчально-виховного процесу з урахуванням особливостей індивідуальної діяльності старшокласників;
- подолання дисгармонії в досвіді, поведінці, спілкуванні учня;
- організація навчально-виховного процесу як співпраці вчителя та учня.

В аспекті виокремлених теоретичних ідей розглянемо вплив вчителя на формування досвіду старшокласника.

Якщо навчання дослідники розглядають як засіб, що дає змогу організувати процес навчання, як суб'єктивну діяльність старшокласників, то саме навчання вони трактують як органічну частину свідомої діяльності учня, в якій виявляється його особистість. На думку Б.Г. Ананьєва, саме учіння формує індивідуальний досвід поведінки та діяльності особистості [1, с. 14].

Отже, навчання – це складний процес трансформації життєвого досвіду особистості під впливом навчання, формування особистісно-значущої концепції світу, побудови індивідуальної моделі пізнання. Мета вчителя допомогти учневі в реалізації свого потенціалу, створити для цього відповідні умови.

Оскільки домінуючою цінністю в системі освіти на сьогоднішній день є успіх учня в навчанні і вся діяльність старшокласника розглядається насамперед через призму його досягнень та невдач, у цьому контексті важливу роль відіграє особистість вчителя

Аналіз психолого-педагогічної літератури (С.М. Імосизова, Л.І.Ломако, В.І. Слабодчиков, А.Р. Фонарьов, В.С. Шавальова та ін.) з цієї проблеми дав можливість виокремити основні вимоги до особистості вчителя та його поведінки, діяльності:

- довіра і повага до особистості учня, його гідності;
- врахування попереднього досвіду учнів у процесі навчання;
- справедливість, об'єктивність, щирість у взаємодії з учнями;
- культура поведінки та вміння володіти собою;
- знання предмета за межами програми, розуміння його різнобічної значущості для розвитку учнів;
- вияв педагогічної майстерності в організації навчання;
- реалізація особистісних потреб учнів у процесі навчання.

Володіючи цими якостями, вчитель, як особистість, поважатиме особистість старшокласника, бачитиме в ньому не об'єкт навчання, а суб'єкт пізнавальної, колективної діяльності. Ці позитивні міжособистісні взаємини педагога з учнями розвиваються у навчально-виховному процесі, що організований саме на гуманістичних принципах, принципах співробітництва. Основними умовами організації цього процесу як співпраці є:

- створення психологічно-комфортного середовища для продуктивної роботи вчителя й учня;
- побудова взаємин педагога з учнями за принципами толерантності і колегіальності;
- сприяння учням у розкритті особистісних потенційних можливостей;
- вияв чуйності до внутрішнього світу учня, його індивідуальних особливостей, досвіду;
- довірче спілкування, діалог із старшокласниками;
- вияв умінь оцінити, підтримати ініціативу і самостійність школяра.

Така взаємодія вчителя та учня створює нові напрямки взаємин, оснований на принципах рівноправності, діалогічності, партнерства, сприяє саморозвитку, самовизначенню і самореалізації старшокласника.

Отже, ми розглянули особливості досвіду старшокласника, як вияв його видів (життєвий, особистісно-індивідуальний і соціальний), а також виокремили основні соціальні чинники впливу на збагачення цього досвіду. Також звернено увагу на особливості, умови організації навчально-виховного процесу з метою формування досвіду старшокласника. Зазначимо, що навчально-виховний процес, побудований на принципах партнерства,

взаємоповаги, толерантності його суб'єктів, позитивно впливає на розвиток і збагачення творчих сил учня, його життєвого досвіду. Розглянута проблема є перспективною і потребує дальшого дослідження.

1. *Ананьев Б. Г.* Избранные психологические труды: В 2-х т. М., 1980. Т. 2.
2. *Белкин А. С., Жукова Н. К.* Витagenное образование: голографический подход. Екатеринбург, 1999.
3. *Колінгвуд Р. Дж.* Ідея історії. К., 1996.
4. *Костюк Г. С.* Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. К., 1989.
5. *Татаркевич В.* Історія філософії: В 3-х т. Л., 1999. Т. 3.
6. *Тышкова М.* Индивидуальный опыт, культура и развитие личности //Психолог. личности в соц. обществе. М., 1990.
7. *Якиманская И.С.* Личностно-ориентированное обучение в современной школе. М., 1996.

EXPERIENCE OF A HIGH SCHOOL STUDENT AND SOCIAL EFFECTS ON ITS DEVELOPMENT

Hrygoriy Kossack

*Secondary School № 4 of Drohobych,
Stryis'ka Str., 26, UA-82100 Drohobych, Ukraine*

The paper considers the concept of "experience", its different types. It enlightens the links between a person's experience and factors of education that influence upon a high school student. The author defines the social groups of student's microenvironment, analyses the teacher and student relationships.

Key words: experience, experience of life, personal and individual experience, social experience, social groups, influence, learning.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2003
Прийнята до друку 18.06.2003